

В руховій функції мозочок виконує роль центру інтеграційного контролю. Він виступає як окрема самостійна морфо-функціональна структура, що тісно пов'язана практично зі всіма відділами головного мозку, включаючи і кору, і підкорку, а також і спинний мозок. Від спинного мозку мозочок отримує сигнали про стан суглобно - м'язового апарату, його тонус, положення. В основі функції мозочка лежить зміна напруження переважно м'язів – розгиначів, а також контроль за роботою м'язів, що діють співдружно. Зв'язки мозочка із вестибулярним апаратом дозволяють тілу людини зберігати вертикальне положення, забезпечувати рівновагу тіла пересуватися у просторі в горизонтальному положенні зі зміною швидкості, координувати рухи кінцівок тулуба. Мозочок при цьому виконує роль центру інтеграційного контролю. Отримуючи інформацію з головного мозку, а також від пропріорецепторів рухового апарату про положення його окремих частин і в цілому, від вестибулярного аналізатора, зорового аналізатора, мозочок чітко і швидко корегує рухову діяльність надійно обирає оптимальний план подальших рухових дій. В процесі засвоєння нової рухової програми необхідна висока концентрація уваги, по мірі засвоєння даної програми необхідність даної уваги зменшується. Врешті решт, при оволодінні даним руховим актом виробляється можливість виконання його без свідомих зусиль. Засвоєні рухові дії зберігаються в нервовій системі і при необхідності відновлюються. Ця схема рухових програм зветься – енграма. Енграми зберігаються в сенсорних та рухових відділах головного мозку.

Таким чином, рухова функція людини є надзвичайно складною. В регуляції цієї функції бере участь ціла низка відділів нервової системи. В одному випадку рухи відбуваються мимовільно, по типу простих, автоматичних. Нейрофізіологічною основою регуляції даної рухової діяльності є функція сегментарного апарату спинного мозку, мозкового стовбура, екстрапірамідної системи, ретикулярної формації та мозочка.

Складні цілеспрямовані рухи, що здійснюють рухову поведінку людини, ініціюються корою великого мозку включаючи і вище вказані відділи нервової системи. Вони виробляються впродовж життєвого досвіду. Для виконання вільних свідомих рухів необхідно щоб нервові імпульси, що виникають в корі головного мозку були проведені до м'язів-виконавців, цих рухів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анохин П.К., Биология и нейрофизиология условного рефлекса, М., Медицина, 1968, 547 с.
2. Анохин П.К., Очерки по физиологии функциональных систем., М., Медицина, 1975, 447с.
3. Боголепов Н.К., Расстройство движений. Руководство по неврологии. Т.2.М., 1962, стр.92-101.
4. Триумфов А.В. Топическая диагностика заболеваний нервной системы. Медгиз., 1969, 275 с.
5. Уилмор Дж.Х., Костил Д.Л. Физиология спорта и двигательной активности. Киев, 1997, 503 с.

УДК: 376.36-053.4:811.161.2'367

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СКЛАДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Швальюк Т.М.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті розкрито науково-теоретичні засади проблеми тяжких порушень мовлення, проаналізовано етапи розвитку синтаксичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку. Окреслено проблему формування складних синтаксичних конструкцій у даній категорії дітей.

The article determines the scientific and theoretical bases of the problem of hard speech infringements and analyzes the development stages of the syntactical side of preschool age children's speech. The problem of formation the complex syntactical constructions of children such category is outlined in the article .

Ключові слова: тяжкі порушення мовлення, структура мовленнєвої діяльності, структура дефекту, системний недорозвиток мовлення, складні синтаксичні конструкції.

Key words: hard speech infringements, the structure of speech activity, the structure of some defect, systematic underdevelopment of speech, the complex syntactical construction.

Одним із пріоритетних напрямків у галузі спеціальної освіти є рання допомога дітям із вадами в розвитку. В логопедії актуальність проблеми раннього виявлення, діагностики і корекції порушень мовленнєвого розвитку дітей обумовлена наступними факторами: по-перше, зростає число дітей раннього віку із порушеннями

мовленнєвого розвитку різного ступеню виявлення і різного етіопатогенезу, які часто призводять до тяжких системних мовленнєвих порушень у дошкільному і шкільному віці; по-друге, існують труднощі під час диференціальної діагностики мовленнєвого дизонтогенезу і як результат – недостатня розробка практичних рекомендацій по проведенню корекційно-педагогічної роботи із дітьми даного віку. [1]

Тяжкі порушення мовлення, надалі (ТГМ) об'єднують різні види мовленнєвої патології, які потребують диференційованих підходів щодо їх корекції і вибору методів навчання. [5] За ступенем тяжкості мовленнєві порушення можна розділити на ті, які не є перешкодою для навчання в загальноосвітній школі, і тяжкі порушення, які потребують спеціального навчання та виховання в дитячих садках або школах компенсуючого типу для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (Н.С.Жукова, С.М.Заплатна, І.А.Зиміна, Р.І.Лалаєва, І.С.Марченко, Н.В.Серебрякова, Л.І.Трофименко, В.В.Тищенко, Є.Ф.Соботович, Л.Ф.Спірова, Т.Б.Філічева, Г.В.Чиркіна, А.М.Шахнарович, Г.Р.Шашкіна, Н.Х.Швачкін, М.К.Шеремет, М.К.Шохор-Троцька).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України про затвердження «*Порядку комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу*» № 240/165 від 27.03.2006 р. сказано (пункт 18), що до дошкільних навчальних закладів (груп) для дітей із порушеннями мовлення зараховуються діти, які мають тяжкі мовленнєві розлади: ринолалію, дизартрію, алалію, афазію, заїкання; фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення при збереженому слухові та інтелекту.

Комплектування груп здійснюється за віковими ознаками з урахуванням характеру і рівня мовленнєвого недорозвинення.

Для дітей з однорідними мовленнєвими розладами створюються окремі групи з обов'язковим індивідуальним обліком їхнього мовленнєвого розвитку.

У групи для дітей із тяжкими мовленнєвими порушеннями зараховуються діти з 2-х років (ринолалія, заїкання, загальне недорозвинення мовлення, алалія, афазія, дизартрія); з 4-х років (фонетико-фонематичне недорозвинення, дислалія).

Основний контингент груп із ЗНМ складають діти із такими тяжкими порушеннями мовлення, як моторна алалія і дизартрія.

Алалія – це відсутність або недорозвинення мовлення внаслідок органічного ураження мовленнєвих зон кори головного мозку у внутрішньоутробному або ранньому періоді розвитку дитини. [3]

Дизартрія – це мовленнєве порушення, зумовлене органічним ураженням центральної нервової системи (її рухової системи), що характеризується розладами артикуляції, фонації й дихання. [2]

Головною ознакою тяжких порушень мовлення є різко виражена обмеженість засобів мовленнєвого спілкування при нормальному слухові і збереженому інтелекті. Діти, які страждають цими порушеннями, володіють бідним словниковим запасом, деякі зовсім не говорять. Спілкування з оточенням в цьому випадку дуже обмежене. Незважаючи на те, що більшість таких дітей здатні розуміти звернене до них мовлення, самі вони позбавлені можливості в словесній формі спілкування з оточенням. Розвивальний вплив спілкування виявляється в таких умовах мінімальним.

Характерною рисою для тяжких порушень мовлення є загальне його недорозвинення, що виражається в неповноцінності як звукової, так і лексичної, граматичної, синтаксичної сторін мовлення (системне порушення), так і в явно виражених недоліках сприйняття, декодування мовлення.

Під *системним недорозвитком мовлення* ми розуміємо таке відхилення в мовленнєвому розвитку, яке одночасно характеризується і не сформованістю процесу говоріння, і не сформованістю процесу сприйняття мовленнєвих повідомлень. [Воробйова В.К.]

Внаслідок цього у більшості дітей із тяжкими порушеннями мовлення спостерігається обмеженість мислення, мовних узагальнень, спостерігається затримка у формуванні семантичних полів.

Популяцію дошкільників із ТГМ складають, перш за все діти з остаточними явищами ураження центральної нервової системи (або проявами перинатальної енцефалопатії), що обумовлює часте поєднання у них стійкого мовленнєвого дефекту з різними особливостями психічної діяльності [1] Враховуючи положення Л.С.Виготського про тісний зв'язок розвитку мислення і мовлення, можна сказати, що інтелектуальний розвиток дитини, яка має системне порушення мовлення, в певній мірі лімітує стан її мовлення. Системне мовленнєве порушення часто призводить до виникнення вторинних відхилень у розумовому розвитку, до своєрідного формування психіки.

Вагому роль в комплексній діагностиці та корекції системного недорозвинення мовлення відіграє положення про необхідність виділення ведучого дефекту і вторинних порушень у розвитку дітей. Виходячи із концепції системної побудови дефекту, Л.С.Виготський запропонував розрізняти в аномальному розвитку дві групи симптомів: первинні, які безпосередньо впливають із біологічного характеру порушення, і вторинні, які виникають опосередковано в процесі аномального розвитку.

Системне недорозвинення мовлення не пов'язане з будь-якою однією формою патології і може виникати внаслідок різноманітних причин, а також мати різний механізм виникнення, який визначає структуру мовленнєвої

недостатності під час різних форм мовленнєвого недорозвинення. Ось чому важливо під час діагностики і в процесі корекційно-розвиваючого навчання і виховання дошкільників із ТПМ визначити структуру дефекту, виявити в ній характер ведучого порушення, характер співвідношення первинних і вторинних розладів.

Розвиток психіки дитини із порушеннями мовлення відбувається за тими ж закономірностями, що і розвиток психіки дитини в нормі. У відповідності до концепції Л.С.Виготського про загальні і специфічні закономірності розвитку аномальних дітей, в структурі мовленнєвого дефекту дітей із ТПМ перш за все слід визначити загальне, властиве усім дітям із системним недорозвитком мовлення, а потім специфічне, характерне лише певним групам дітей, що обумовлює необхідність здійснення диференційованого підходу в процесі комплексної корекційно-освітньої роботи.

Так, Р.Є.Левіною були встановлені не тільки різні, але і загальні, взаємопов'язані між собою, відхилення у формуванні фонетичної, лексичної і граматичної будови мови у дітей із первинними порушеннями мовлення. На підставі цього було виділено поняття «загальне недорозвинення мовлення» далі, як (ЗНМ) і розроблено вчення про закономірності його прояву.

Загальне недорозвинення мовлення в спеціальній літературі на сучасному етапі розвитку логопедії розглядається, як різноманітні тяжкі мовленнєві розлади, під час яких у дітей порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться до її звукової і смислової сторони, при нормальному слуху та інтелекті. [3, ст..614] Це діти з алалією, афазією, дизартрією, ринолалією.

Виділення загального недорозвинення мовлення, не сформованості усіх його сторін у дітей із різними мовленнєвими заключеннями мало велике значення для розробки фронтального навчання дітей із тяжкими первинними порушеннями мовлення і корекційних впливів під час створення системи спеціальних шкіл і дошкільних закладів, були обґрунтовані принципи відбору, комплектування й організації вказаних закладів, розроблені зміст корекційного навчання і програми для шкіл та дошкільних закладів компенсуючого типу для дітей із тяжкими порушеннями мовлення, які побудовані з урахуванням загальних закономірностей відхилень у мовленнєвому розвитку дітей із різними заключеннями.

Подальше вивчення індивідуальних відмінностей у проявах мовленнєвого недорозвинення дозволило розробити педагогічну класифікацію дітей із ЗНМ, яка відображає ступінь прояву і тяжкості мовленнєвого порушення, а також рівномірний або нерівномірний характер недорозвинення різних сторін мовлення (словника, звукової системи, граматичної будови).

Вчення про загальні прояви дефекту, які відмічаються при різних аномаліях мовленнєвого розвитку, стали науково-теоретичною основою для побудови методичних систем фронтального навчання.

Це дозволило обґрунтувати принципи організації і побудови педагогічної роботи із дітьми, спрямованої на подолання мовленнєвого дефекту і на їх всебічний розвиток.

В залежності від ступеня прояву порушення були виділені три рівні ЗНМ, які були розроблені Р.Є.Левіною, згодом четвертий рівень НЗНМ (нерізко виражене загальне недорозвинення мовлення) за дослідженнями Т.Б.Філічевої.

Порівняльний аналіз розвитку лексико-граматичної будови мови при нормальному і порушеному мовленнєвому розвитку широко розглядається в працях: Н.С.Жукової, С.М.Заплатної, І.А.Зиміної, Р.І.Лалаєвої, І.С.Марченко, Н.В.Серебрякової, Л.І.Трофименко, В.В.Тищенко, Є.Ф.Соботович, Л.Ф.Спірової, Т.Б.Філічевої, Г.В.Чиркіної, А.М.Шахнарович, Г.Р.Шашкіної, Н.Х.Швачкіна, М.К.Шеремет, М.К.Шохор-Троцької, Б.І.Яшиної та інших.

Автори детально описують порушення лексики у дітей із ЗНМ, звертаючи увагу на: обмеженість словникового запасу, розходження обсягу активного і пасивного словника, невлучне вживання слів, вербальні парафазії, несформованість семантичних полів, труднощі актуалізації словника.

У дітей із ЗНМ формування граматичної будови мови відбувається з більшими труднощами, ніж оволодіння словником через те, що:

- 1) значення граматичних форм більш абстрактні;
- 2) правила граматичної зміни слів різноманітні.

Оволодіння граматичними формами словозміни, способами словотворення, різними типами речення відбувається у дітей із ЗНМ в тій самій послідовності що і при нормальному мовленнєвому розвитку («Принцип розвитку» за Л.С.Виготським). Недостатність граматичної будови проявляється в більш повільному темпі засвоєння законів граматики, в дисгармонії розвитку морфологічної і синтаксичної систем мовлення.

В працях дослідників: Н.С.Жукової, І.А.Зиміної, Р.І.Лалаєвої, І.С.Марченко, Н.В.Серебрякової, Є.Ф.Соботович, Л.Ф.Спірової, Т.Б.Філічевої, Г.В.Чиркіної, А.М.Шахнарович, Г.Р.Шашкіної, Н.Х.Швачкіна, М.К.Шеремет, М.К.Шохор-Троцької, Б.І.Яшиної та інших сказано, що головним показником рівня розвитку дитячого мовлення є кульмінаційний процес мовленнєвого висловлювання – вміння будувати речення різної синтаксичної структури, а також розглядаються наступні порушення морфологічної і синтаксичної систем мовлення у дітей 5-6 років із ЗНМ III рівня. [7] Це неправильне використання:

- закінчень іменників, займенників, прикметників: відмінкових і родових закінчень кількісних числівників;
- особистих закінчень дієслів;
- закінчення дієслів в минулому часі;
- прислівниково-відмінкові конструкції.

Порушення синтаксичної структури речення виражається:

- у пропуску прийменників, сполучників, що мають синтаксичне значення;
- Неправильному узгодженні іменника з прикметником та займенником у роді;
- Неправильному виборі відмінкової форми іменника, що керується дієсловом;
- Пропуску членів речення (у тому числі головних);
- Зміні порядку слів у реченні;
- Труднощі утримання дітьми складної структури логіко-граматичних конструкцій (інвертованих, пасивних, порівняльних).

Без спеціального спонукання до мовлення діти із ЗНМ малоактивні, що обумовлює недостатню комунікативну спрямованість мовлення. Неповноцінна мовленнєва діяльність в деяких випадках накладає відбиток на формування сенсорної, інтелектуальної і афективно-вольової сфери.

Починати розв'язання цих проблем слід з дошкільного дитинства, щоб забезпечити різносторонній розвиток дитини з мовленнєвими розладами і підготовку її до шкільного навчання в освітніх закладах загального типу.

Саме тому особливої актуальності набуває навчання дошкільників із ТПМ складання речень різних синтаксичних конструкцій, розробка нових методик, програм для розвитку усіх компонентів мовленнєвої діяльності в цілому.

Хочемо відмітити, що в науковій та методичній літературі описані основні етапи формування простого, простого поширеного, найпростішого складного речень. Як же відбувається формування складних синтаксичних конструкцій з різними видами зв'язку, складних багатокомпонентних речень дітьми старшого дошкільного віку із ТПМ, ніхто із відомих нам дослідників в області дитячої патології мовлення спеціально не вивчав.

Є.Ф.Соботович в своїх працях: «Методика виявлення мовленнєвих порушень у дітей і діагностика їх готовності до шкільного навчання» (К.,1998), відмічає, що вивчення особливостей формування граматичної будови мови у дітей є найбільш інформативним для диференціальної діагностики різних варіантів мовленнєвого недорозвинення. З цієї метою вона пропонує зразки синтаксичних конструкцій, які можуть бути використані для виявлення цих порушень у дітей дошкільного віку. Автор вважає, що в набір конструкцій слід включати як прості так і складні, складні багатокомпонентні, складні синтаксичні конструкції з різними видами зв'язку (для дітей від 5,5 до 6 – 7 років). Складні синтаксичні конструкції пропонуються для відтворення дітям із більш високим рівнем мовленнєвого розвитку. [6]

В книзі «Мовленнєве недорозвинення у дітей і шляхи його корекції: (Діти з порушенням інтелекту і моторною алалією)» (М.,2003) в розділі «Логопедична робота, яка спрямована на подолання ЗНМ у дітей в спеціальних дитячих садках і школах VIII виду» розкрила основні напрямки корекційної логопедичної роботи з даною категорією дітей, визначила поетапність формування мовлення, звернула увагу на формування дії розуміння мовлення, значення нових слів, формування і розширення словесних понять, узагальнюючого значення слова, диференційованого значення слів, які позначають близькі поняття, багатозначного значення слів; значення граматичних категорій, понять і форм, подолання аграматизму, розвиток зв'язного мовлення. Корекція порушень звукової системи мовлення. [5]

Л.І.Трофименко в програмно-методичному комплексі / За ред. Є.Ф. Соботович (Київ, 2007) розкрила методику корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. В результаті свого дослідження виявила труднощі утримання дітьми із ЗНМ II – III рівня складної структури логіко-граматичних конструкцій, особливо інвертованих, пасивних, порівняльних. Обґрунтувала та описала формування синтаксичної сторони мовлення на основі корекції функцій та операцій, організації їх взаємодії у процесі сприймання та утворення висловлювань з урахуванням визначених труднощів. [7]

І.С.Марченко в книзі «Спеціальна методика початкового навчання української мови» (Київ, 2010) в розділі «Спеціальна методика формування граматичної будови мови» узагальнила знання вчених, обґрунтувала та розкрила основні напрямки спеціальної методики формування синтаксичної сторони мовлення під час навчання дітей із порушенням мовленнєвого розвитку. [4]

Н.С.Жукова, О.М.Мастюкова, Т.Б.Філічева в книзі «Логопедія. Подолання загального недорозвинення мовлення у дошкільників» (1998) пропонують розвивати лексико-граматичні засоби мови у дітей із ЗНМ відповідно до поетапного формування усного мовлення. В основі навчання дошкільників лежить побудова речень, види яких поступово ускладнюються. Це ускладнення синтаксичної конструкції спирається «на закономірність розвитку фразового мовлення у дітей в нормі». Вони виділяють шість етапів корекційної роботи –

від формування елементарного двоскладового речення до формування зв'язного монологічного мовлення. Розроблена авторами система корекційної роботи широко застосовується в спеціальних дошкільних закладах для дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Отже, ТПМ – це різні мовленнєві розлади, які передбачають несформованість усіх сторін мовлення і потребують цілеспрямованого систематичного навчання, з метою розвитку синтаксичної сторони мовлення, а також всіх компонентів мовленнєвої системи.

Робота над синтаксисом передбачає формування у дітей із ТПМ навичок правильної побудови різних типів речень і умінь поєднувати їх у зв'язне висловлювання. Робота над реченням повинна проводитись шляхом виконання системи вправ, яка дасть змогу дітям можливість практично засвоїти основні ознаки речення. В її основі повинний відбуватися поступовий перехід від засвоєння простого речення, непоширеного, двослівного до поширеного із другорядними та однорідними членами, а також паралельно повинна вестись робота з його граматичного оформлення. Поряд із продовженням роботи над поширенням простого речення дітей (III рівень ЗНМ) підводять до складання різних видів складних (складносурядних та складнопідрядних) речень [6], а згодом і до побудови найпростіших видів складних багатокомпонентних, складних синтаксичних конструкцій з різними видами зв'язку. Засвоєння цих конструкцій передбачає вирішення більш складних в синтаксичному відношенні задач побудову висловлювань-роздумів, міркувань, які стануть необхідним підґрунтям в наступних етапах корекційної роботи, коли діти будуть вчитися будувати, розповідати та переказувати оповідання, використовуючи речення різних типів.

З огляду на те, що проблема формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення на даний час взагалі не розглядалась та не досліджувалась серед науковців це обумовило необхідність проведення спеціального диференційованого дослідження особливостей найпростіших видів складних багатокомпонентних, складних синтаксичних конструкцій у даній категорії дітей і розробку методики формування цих типів речень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Програма виховання і навчання дошкільників с тяжкими порушеннями мови / Л.Б.Баряева, О.П.Гаврилушкина, Г.Г.Голубева и др.; Под ред. проф. Л.В.Лопатіної. – СПб.: ЦДК проф. Л.Б.Баряевой, 2009 – 415 с.
2. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навч. посіб./С.Ю.Конопляста, Т.В.Сак; за ред.М.К.Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с.
3. Логопедія: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998. – 680с.
4. І.С.Марченко. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – 1-видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с.
5. Е.Ф.Соботович Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции: (Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией) Учебное пособие для студентов / Е.Ф.Соботович, - М.: Классик стиль, 2003. – 160 с.
6. Соботович Е.Ф Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. – К., 1998. – 127 с.
7. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф. Соботович. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 120 с.

УДК 376.2:004

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ІЗ ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Шевцов А.Г.,
доктор педагогічних наук, професор
Дітковська Л.А.
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова,

Стаття присвячена проблемі системного моделювання процесу формування готовності підлітків із дитячим церебральним паралічем до використання ІКТ як складної багатоетапної корекційно-педагогічної задачі.